

**КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В
АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ**

Проаналізовано підходи до визначення поняття “конкуренція” та на основі їх узагальнення наведено авторське розуміння сутності цієї категорії, розкрито особливості прояву конкурентних відносин в економіці України в цілому та агропромислового комплексу зокрема

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин вимагає фундаментальних досліджень проблем конкуренції, яка є об'єктивним економічним законом розвитку товарного виробництва і відображає внутрішні стійкі зв'язки між окремими товаровиробниками в їхній боротьбі за найвищу результативність виробництва, з одного боку, і споживачами їхньої продукції – з іншого. Саме конкуренція виступає внутрішнім механізмом забезпечення ефективного й динамічного розвитку.

Стан вивчення проблеми. Вивченню проблеми конкуренції, її природи та ролі в економіці, аналізу її суті та ознак, видів і форм, механізмів функціонування і впливу на економічні процеси присвячено значну кількість досліджень вчених-економістів. Започаткована ще А. Смітом, ця тема постійно привертає увагу багатьох дослідників, чії роботи так чи інакше торкаються аналізу соціально-економічних чи економіко-політичних явищ та процесів. Явище конкуренції досліджено такими відомими зарубіжними економістами, як М. Портером, Ф. Котлером, Дж. О'Шонессі, П. Друкером, Д. Рукардо, Й. Шумпетером, Ф. Хайеком, Л. Ерхардом, К Макконелом, С. Брю та ін. Проте в Україні ці питання недостатньо вивчені внаслідок невеликого періоду її функціонування в умовах ринку. Автоматично переносити досвід і надбання зарубіжних країн недоцільно, оскільки існує значна кількість національних особливостей. Тому постала необхідність глибокого аналізу сутності поняття “конкуренція” та дослідження особливостей її прояву в економіці України в цілому, та в аграрному секторі зокрема.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз підходів до розуміння сутності поняття “конкуренція” та виявлення особливостей її прояву в економіці України в цілому, та агропромислового комплексу зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практика економічного життя показує, що ринок і конкуренція є основними механізмами розвитку сучасної економіки, більш могутніми і дієвими, ніж будь-які інші фактори її руху. Функціонування ринку буде тим ефективнішим, чим інтенсивніша конкуренція на ньому і чим кращі створені умови для її прояву. У результаті розвитку конкуренції науковці почали приділяти їй особливу увагу, її дії вміло зорієнтували в сучасному розвитку економіки та обґрунтували подальший розвиток. Російські вчені А.Ю. Юданов, Ш.Ш. Магомедов, Р.А. Фатхутдінов, А.Б. Кулешова та інші вважають за необхідне створення міцної законодавчої бази для управління процесами конкуренції, українські вчені В.І. Крамаренко, О.Д. Гудзінський, Г.Г. Пастернак-Таратущенко та інші впевнені в необхідності вимірювання конкуренції на державному рівні. Серед українських вчених-аграрників дослідженню питань конкуренції та її похідної – конкурентоспроможності присвятили свої праці В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, П.С. Березівський, А.Г. Бидик, Н.Є. Голомша, Л.А. Євчук, С.М. Кваша, І.Г. Кириленко, О.О. Красноруцький, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, Б.К. Супіханов, О.О. Школьнік та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сьогодні поки ще не існує чіткого, прийнятого більшістю вченими визначення поняття конкуренції як категорії ринкових відносин. Перші, найбільш цілісні трактування даного поняття з'явилися в середині XVIII століття, а до середини ХХ століття сформувались загальні уявлення про суть конкуренції та основні її рушійні сили.

При розкритті сутності поняття “конкуренція” вчені дотримуються одного з трьох основних підходів:

1) поведінкового, в рамках якого конкуренція розглядається як боротьба, суперництво між окремими суб'єктами, зацікавленими в досягненні однієї і тієї ж мети (зазвичай цією метою є максимізація прибутків);

2) структурного, який ґрунтується на аналізі структури ринку для визначення ступеня свободи продавців і покупців на ринку і способів входу і виходу із нього. При цьому виділяють чотири класичні моделі ринку: досконала конкуренція, монополістична, олігополістична конкуренція та чиста монополія;

3) функціонального, який розглядає конкуренцію з точки зору ролі, яку вона відіграє в економіці.

В перекладі з латинського “конкуренція” (concurrere) означає “зіткнення”, “змагання”. Саме таке тлумачення цього терміна в рамках поведінкового підходу було первинним в економічній літературі.

А. Сміт пов'язував конкуренцію з чесним, без змови суперництвом, яке ведеться між продавцями або покупцями за найбільш вигідні умови продажу товарів. При цьому основний метод конкурентної боротьби він вбачав у зміні цін. У своїй роботі “Дослідження природи і причин багатства народів” [26] він уперше довів, що конкуренція, урівнюючи норму прибутку, приводить до оптимального розподілу труда і капіталу. Вона повинна зрівноважувати приватні інтереси й економічну ефективність. А. Сміт вважав конкуренцію тією “невидимою рукою” ринку, яка примушує підприємців діяти у відповідності з деяким “ідеальним” планом розвитку економіки, витісняючи фірми, які виробляють непотрібну ринку продукцію. Тим самим дана “рука” автоматично зрівноважує ринок і регулює відповідність приватних і суспільних інтересів.

Таким чином, А. Сміт у своїй теорії робив наголос на тому, що конкуренція – це економічне суперництво. Однак не слід повністю ототожнювати поняття “конкуренція” і “суперництво”. Останнє відноситься власне до поведінки учасників ринку і виявляється в пропозиції нових товарів, поліпшенні їх якості тощо, в той час як “конкуренція” визначає будову ринкової моделі. Відмінність між даними поняттями виникла з розвитком теорії будови ринку.

Ще одним видатний англійський економіст Д. Рікардо, який розвинув теорію конкуренції, вважав, що теоретичні основи конкурентоспроможності продукції базуються на теорії порівняльних переваг, за якою країна повинна експортувати товари, на які витрачено менше праці в порівнянні з іншими. Таким чином, класики політичної економії А. Сміт ат Д. Рікардо відзначали, що конкуренція є змаганням заради прибутку. У своїх дослідженнях вони розрізняли галузеву й міжгалузеву конкуренцію, однак провідним видом вважали конкуренцію між капіталами.

З розвитком економічної науки поведінкове розуміння конкуренції удосконалювалося в напрямку більш точного зазначення її цілей і способів ведення. Так, у Великій радянській енциклопедії конкуренція розглядається як “свойственная товарному производству антагонистическая борьба между частными производителями за более выгодные условия производства и сбыта товаров” [5, с. 282].

Таке розуміння сутності конкуренції зустрічаємо і в пострадянських словниках та довідниках [17, с. 290; 7, с. 311; 20, с. 10]. Зокрема у Великому енциклопедичному словнику дається наступне визначення конкуренції: “Конкуренция – это соперничество, соревнование людей, групп, организаций в достижении сходных целей, лучших

результатов в определенной общественной сфере. Конкуренция – существенная черта различных видов деятельности, в которых происходит столкновение интересов” [6, с. 562].

Схоже визначення зустрічаємо і у Г.Л. Азоєва та М.І. Книш, які під конкуренцією розуміють суперництво на будь-якому поприщі між окремими юридичними чи фізичними особами, зацікавленими в досягненні однієї і тієї ж мети [1, с. 5; 14, с. 21].

З точки зору економічної теорії конкуренція трактується як об'єктивний економічний закон розвинутого товарного виробництва, формами вияву якого є боротьба за виживання, за одержання місця на ринку, за повернення уваги споживачів до своєї продукції [18, с. 216].

Юридична наука під конкуренцією розуміє змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [23, с. 64].

Досить цікаве визначення даного терміна, на наш погляд, наводить М. Портер у книзі “Конкуренція”. За його словами, конкуренція – це циклічний процес, постійно змінюваний ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові виробничі процеси, нові ринкові сегменти [22, с. 63].

Неокласичний варіант поведінкового трактування конкуренції пов'язує її з боротьбою за рідкісні економічні блага і гроші покупця, які витрачаються на їх придбання. Логіка цього підходу полягає в тому, що більшість благ є обмеженими, тобто їх кількість менша потенційної потреби суспільства. Тому ті, хто володіє цими благами, мають можливість на власний розсуд вирішувати, як ними краще розпорядитися. “Конкуренция есть стремление как можно лучше удовлетворить критериям доступа к редким благам” – вважає американський економіст П. Хейне [28, с. 484].

Подібне визначення дає Ю.В. Кіндзерський. На його думку, конкуренція – це “дії двох і більше агентів, спрямовані на здобуття бажаного обмеженого ресурсу, доступного за умов певних зусиль з їхнього боку” [15, с. 87]. Автор розрізняє також так звану господарську конкуренцію (яка відбувається у сфері господарства) і економічну, а для їх розмежування пропонує виділити економічно обумовлену й економічно орієнтовану конкуренцію. Економічно обумовлена конкуренція, на думку автора здійснюється економічними ненасильницькими методами, тобто на основі змагання в економічній ефективності, але при цьому спрямована на досягнення не прямих економічних, а опосередковано економічних чи неекономічних результатів, таких як підвищення рейтингу фірми, популярності її керівника тощо. Економічно орієнтована конкуренція, в свою чергу, переслідує відверто економічні цілі – підвищення прибутку, зниження витрат, завоювання та розширення ринкової ніші.

Деякі вчені-економісти поняття “конкуренція” уточнюють поняттям “ринкова конкуренція” [33, с. 30; 19, с. 704]. Ми не вважаємо за доцільне робити таке уточнення, оскільки конкуренція і ринок – це частини одного цілого. Конкуренція існує тільки в нерозривній єдності і взаємодії з ринком. Являючись його атрибутом, конкуренція природним шляхом виникає з ринку і виступає невід'ємною умовою його функціонування і розвитку.

Поряд з поведінковим підходом у XIX і, особливо, в XX століттях широкого розповсюдження набув структурний підхід, витики якого знаходимо в роботах Дж.М. Кейнса, Ф. Найта, К.Р. Макконнелла, С.Л. Брю та інших видатних вчених, які заклали основи сучасної теорії чотирьох основних типів ринків: досконалої конкуренції, монополістичної, олігополістичної та чистої монополії (останні три моделі представляють ринок недосконалої конкуренції).

Досконала конкуренція характеризується наявністю на ринку досить великої кількості підприємств, які реалізують стандартизовану продукцію, при цьому попит абсолютно еластичний, контроль над цінами відсутній,

нецінові методи конкуренції не практикуються, відсутні перешкоди для організації бізнесу [25, с. 9]. Основоположниками та прихильниками даної теорії були А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Мілл.

Зазначимо, що окремі вчені-економісти для характеристики такої моделі використовують не лише термін “досконала конкуренція”, але й “чиста”, “вільна”, “ідеальна”, “повна конкуренція”.

Першим, хто піддав критиці теорію досконалої (чистої) конкуренції класиків, був А. Маршал у роботі “Принципи економічної науки” [16]. Ґрунтовні дослідження дозволили йому створити основи теорії нової моделі конкуренції – монополістичної, головними ознаками якої є: наявність великої кількості підприємств, які реалізують диференційовану продукцію; вузький діапазон контролю цін; еластичний попит; застосування нецінових методів конкуренції; незначний вхідний бар'єр у галузь.

Пізніше серйозні критичні аргументи теорії досконалої конкуренції були висунуті й такими видатними вченими, як Дж. Кейнс, Дж. Робінсон, Е. Чемберленом, Й. Шумпетером, Ф. Хайкем, П. Сраффою та ін.

Поряд з досконалою і монополістичною конкуренцією вчені виділяють також олігополістичну конкуренцію (олігополію) і чисту монополію. Олігополістична конкуренція відбувається за наявності на ринку невеликої кількості підприємств; діапазон контролю цін при цьому залежить від рівня узгодженості їх дій; переважає нецінова конкуренція; наявні суттєві перешкоди для організації бізнесу [4, с. 41]. Повною протилежністю досконалої конкуренції є чиста монополія, основні ознаки якої наступні: наявність одного підприємства, яке виробляє унікальну продукцію і не має ефективних заміників; контроль над цінами значний; попит нееластичний; вхід у галузь для інших фірм заблокований [25, с. 9].

Теорію чистої монополії запропонував у 1838 р. французький економіст А.О. Курно. Як спеціаліст у галузі математики, він розпочав з аналізу простої структури, при якій кількість фірм у галузі (n) дорівнює 1 (монополія), потім розглянув ситуацію, коли n=2 (дуополія), потім ситуацію, коли n=∞ (“необмежена конкуренція”).

У цілому ж на межі XIX – XX ст. публіцисти соціалістичного напрямку дали велику кількість яскравих описів даної моделі чистої монополії. Їх можна зустріти в роботах Дж.А. Гобсона “Імперіалізм” (1902 р.), Р. Гільфердинга “Фінансовий капітал” (1910 р.), Н.І. Бухаріна “Світове господарство та імперіалізм” (1915 р.), В.І. Леніна “Імперіалізм як вища фаза капіталізму” (1916 р.). На сьогоднішній день жорсткої дії монополій, як і недобросовісна конкуренція в цілому, суворо заборонені в державах з розвинутою ринковою економікою, хоча і зустрічаються на периферії цивілізованого світу.

Крім основних, вище перерахованих типів ринкових структур, існує ще багато інших. Так, наприклад, наявність на ринку одного покупця називається монополією. Коли зіштовхуються монополіст-покупець з монополістом-продавцем, ми маємо двосторонню монополію. Якщо в галузі функціонує лише дві фірми, то цей окремий випадок олігополії називається дуополією.

Третій підхід до визначення терміна “конкуренція” – функціональний. Він описує роль, яку конкуренція відіграє в економіці. Так, Й. Шумпетер в рамках своєї теорії економічного розвитку вважав конкуренцію спонукальним мотивом підприємницької діяльності, рушійною силою розвитку суспільства. На його думку, саме конкуренція витісняє з ринку підприємства, які використовують застарілі технології. Це відбувається шляхом створення нових товарів, товарів кращої якості, шляхом впровадження невідомих методів виробництва, освоєння нових ринків збуту, використання нових комбінацій факторів виробництва, проведення структурних змін в організації. При безперервному потоці нововведень конкуренція стимулює отримання підприємцями надприбутків за рахунок переваги у витратах і якості самого продукту. Таким чином, конкуренція, за Й. Шумпетером, – це боротьба старого з новим [31].

Ф. Хайек [27] називав конкуренцію “процедурою відкриття”, процесом придбання і передачі знань, методом породження нових продуктів і технологій. На думку вченого, на ринку лише завдяки конкуренції приховане становиться явним. Саме вона примушує підприємця в пошуках високих прибутків шукати нові продукти, використовувати нові ринки сировини, шукати саме ті “шумпетеровські” нові виробничі комбінації, які забезпечують динамічний розвиток економічної системи.

Цікавою щодо ролі конкуренції в економіці та суспільному житті є точка зору видатного австрійського вченого, “батька” німецького економічного дива Л. Ерхарда [32]. Він вважав, що конкуренція – це найбільш ефективний засіб досягнення і забезпечення загального добробуту, вона одна дає можливість усім людям користуватися господарським прогресом; вона ж знищує всі привілеї, які не є безпосереднім результатом підвищеної продуктивності праці. Значення конкуренції Л. Ерхард зводив до наступних моментів: а) конкуренція забезпечує найбільш ефективне функціонування ринкового механізму і тим самим сприяє максимізації суспільного багатства; б) вона встановлює відповідність між доходами і вкладеними факторами виробництва, в тому числі між заробітною платою та затратами праці, і тим самим підтримує соціальну справедливість; в) конкуренція обмежує ріст цін і забезпечує доступність товарів і послуг для основної частини населення.

У сучасній науці роль конкуренції в економіці розглядається з точки зору функцій, які вона виконує, а саме: регулювання – для перемоги в конкурентній боротьбі підприємець повинен виготовляти товар, якому надає перевагу споживач; мотивації – підприємець, що пропонує кращу за якістю продукцію або виготовляє її з меншими витратами, одержує винагороду у вигляді прибутку; розподілу – конкуренція дозволяє розподіляти прибуток серед підприємств і домашніх господарств відповідно до їх ефективного внеску; контролю – конкуренція обмежує і контролює економічну силу кожного підприємства [8, с. 209].

Конкуренція носить для учасників ринкових відносин об'єктивно примусовий характер, оскільки змушує їх систематично оновлювати технології, підвищувати продуктивність праці, знижувати або ж стримувати ціни на виготовлені товари. Іншими словами, конкуренція систематично впливає на індивідуальні витрати виробництва у бік їх зниження, змушує товаровиробників економити ресурси, досягати найбільш раціонального поєднання факторів виробництва. Конкуренція – найбільш ефективний і дешевий метод економічного контролю, який коштує суспільству мінімальних витрат. Такий контроль є важливою і динамічною силою, оскільки постійно штовхає виробника в бік скорочення витрат виробництва і зниження цін, збільшення обсягів продажу та поліпшення якості.

Приведений різними авторами аналіз підходів щодо визначення поняття “конкуренція” дозволяє зробити висновок, що конкуренція як наукове поняття – багатоаспектне і не охоплюється єдиним універсальним визначенням. Ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку економічних відносин визначення поняття “конкуренція” не повинно обмежуватись спрощеним вузько економічним трактуванням, а має містити в собі всі три вище розглянуті підходи – поведінковий, структурний та функціональний. У зв'язку з цим пропонуємо власне тлумачення даного поняття: конкуренція – комплексна категорія, що відображає відносини між суб'єктами господарювання, які виникають на ринку і проявляються в боротьбі за кращі результати діяльності (за найвигідніші умови вкладення капіталу), в результаті чого формуються різні моделі ринку та задовольняються потреби як окремих споживачів, так і суспільства в цілому.

Становлення конкурентних відносин в економіці України має своєрідний характер. Їх формування відбувалося за умов реформування монополізованої одержавленої власності, відсутності основних інститутів ринку, ринкової інфраструктури, чіткого законодавчого та нормативного забезпечення. Ці процеси мали й мають свою специфіку, що вплинула на розвиток конкуренції в економічному житті країни та зумовила певні її особливості (рис. 1).

В аграрному секторі економіки конкуренції також властиві певні особливості, які пов'язані з особливостями самого сільського господарства.

Так, по-перше, вона проявляється в умовах невідповідності попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію. Внаслідок загострення кризи в економіці України відбулося різке скорочення обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, особливо продукції тваринництва. Внаслідок цього на сьогоднішній день по багатьох важливих видах продукції (м'ясо, молоко, овочі, фрукти) попит значно перевищує пропозицію.

По-друге, недостатня пропозиція сільськогосподарської продукції гарантує майже повну її реалізацію за досить високими цінами без особливого суперництва, а тому конкуренція, за умов відсутності будь-якої боротьби з боку товаровиробників, не виконує своєї найголовнішої функції – стимулювання розвитку виробництва і науково-технічного прогресу.

По-третє, конкуренція, як відомо, є певним механізмом координації виробництва, який діє через систему цін і ринків. В аграрному секторі ця координація не може здійснюватись тільки шляхом врахування коливань цін під впливом попиту і пропозиції. Успішна дія цього механізму можлива лише при здійсненні регулюючої ролі держави.

По-четверте, методи конкуренції в аграрному секторі також мають свою особливість. На думку О.І. Палкіна та Н.П. Замовної, у сільському господарстві пріоритетного значення набувають методи нецінової конкуренції, а цінова діє в умовах її певного обмеження [21, с. 11]. Ми не погоджуємося з таким твердженням і вважаємо, що рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції визначається, в першу чергу, ціновими факторами, а вже потім якістю, рівнем обслуговування тощо. За словами С. Кваші, конкурентоспроможність вітчизняних продовольчих товарів має переважно ціновий характер, що зумовлюється порівняно низькою собівартістю їх виробництва [13, с. 82].

По-п'яте, аграрний сектор охоплює таке виробництво, в якому можуть діяти одночасно всі види конкуренції: досконала, монополістична, олігополістична, чиста монополія. Прикладом чистої конкуренції може бути дрібний місцевий сільськогосподарський ринок, де товаровиробники реалізують свою продукцію невеликими партіями, не здійснюючи ніякого впливу на ціну, що склалася на ринку під дією попиту і пропозиції. В умовах монополістичної конкуренції діють сільськогосподарські підприємства, які реалізують свою продукцію не на місцевому роздрібному ринку невеликими партіями, а переробним підприємствам у значно більших обсягах, причому їх продукція відрізняється від продукції конкурента якістю, умовами поставки, ціною тощо. Олігополістична конкуренція характерна для вузькоспеціалізованих переробних підприємств (цукрових, спиртових, консервних заводів, масложирових комбінатів) [12, с. 44–45]. Ми частково погоджуємося з цим твердженням, проте на наш погляд, доречним було б також акцентувати увагу на диференційованому характері конкурентної ситуації, притаманній різним рівням або стадіям розподілу сільськогосподарської продукції.

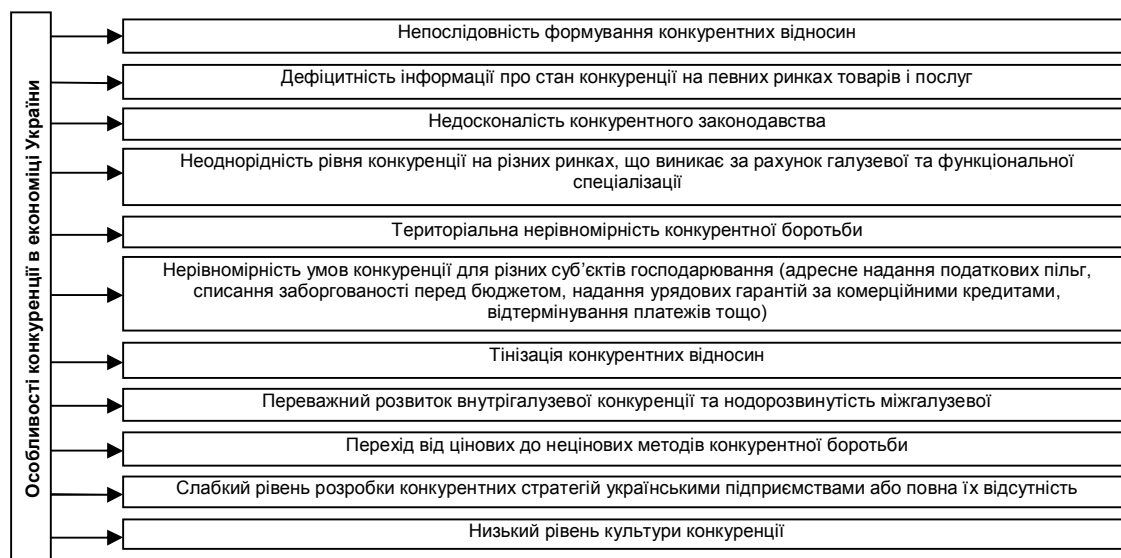

Рис. 1. Особливості конкуренції в економіці України [24, с. 124]

Цілком погоджуємося з думкою Л.А. Євчук стосовно того, що "сільське господарство є галуззю з досконалою конкуренцією", оскільки "характеризується наявністю значної кількості виробників, кожен з яких не має достатнього обсягу пропозиції для впливу на ринок і ціни", вхід на ринок чи вихід з нього нескладний [9, с. 121]. В.Г. Андрійчук вважає, що ринок сільськогосподарської продукції є ринком олігопсонії (а в окремих випадках навіть ринком монопсонії), а ринок продовольства в Україні має олігополістичну будову [2, с. 30-33].

Монопольне становище на аграрному ринку, на думку В.К. Збарського та М.А. Місевича, можуть мати підприємства переважно науково-дослідного спрямування, які займаються виробництвом елітного посівного матеріалу чи вирощуванням племінної худоби [12, с. 44-45].

Високий ступінь монополізації, на думку В.Г. Андрійчука [3, с. 439] та С. Жиєнтаєва [10, с. 78-79], характерний і для підприємств сфери АПК, а також переробних і заготівельних підприємств. Завдяки такому становищу вони спроможні вершити ціновий диктат на ті види продукції, які через свої технологічні властивості не можуть бути збереженими і переробленими аграрними підприємствами. В цих умовах аграрні підприємства, як носії пропозиції через свою розосередженість і прив'язаність до певних сировинних зон, справляють не досить істотний вплив на формування цін за багатьма видами продукції, що негативно відбивається на стані їх економіки.

На думку Л.Г. Шморгуна, в масштабах всієї аграрної галузі проявляється й такий вид конкуренції як монопсонія. Монопсонія проявляється з боку молокопереробних заводів, особливо при закупівлі ними молока в особистих господарствах населення. Монопсоністами на первинному аграрному ринку є великі зернотрейдери й різні постачальники сільськогосподарським підприємствам засобів виробництва за бартерними угодами. Саме пануванням монопсонії, вважає автор, можна пояснити хронічну збитковість виробництва всіх видів продукції тваринництва, низьку рентабельність, а в окремі роки й неприбутковість усєї аграрної галузі [29].

О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобойнік, О.В. Овсянніков вважають, що сільському господарству притаманні і інституціональні особливості конкурентоспроможності, пов'язані з "інститутом власності", завдяки якому в економіці функціонують підприємства різних організаційно-правових форм, що зумовлює різноаспектний підхід до формування їх "конкурентоспроможності" [30, с. 5].

Серед інших особливостей прояву конкуренції в аграрному секторі І.І. Червен та Л.А. Євчук називають наявність міжгалузевої конкуренції всередині самого

сільського господарства, обтяжливості діяльності сільськогосподарських підприємств ризиком несприятливих природно-кліматичних умов, тривалістю технологічного циклу аграрного виробництва (не менше року) [11, с. 9-10].

Таким чином, конкуренція в економіці України, зокрема в сільському господарстві, характеризується великою кількістю унікальних чинників та особливостей, ураховання яких необхідне для створення і реалізації ефективної конкурентної політики держави. Конкурентна політика на сучасному етапі передбачає здійснення комплексу заходів щодо формування ефективного конкурентного середовища, зменшення частки монопольного сектора в економіці України, удосконалення правил конкуренції, впровадження сучасних методів державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, зменшення частки монопольного сектора у внутрішньому валовому продукті, захисту і підтримки конкуренції, розвитку її інституційного забезпечення.

Очевидно, що конкуренція є необхідною та чи не найважливішою передумовою існування ринкової економічної системи. Конкуренція нерозривно пов'язана з конкурентними перевагами підприємства, які підтримуються та розвиваються завдяки постійним нововведенням, змінам, поліпшенням, що можуть впроваджуватись у будь-яку сферу діяльності підприємства і стосуються створення його цінності. Вони виникають тоді і там, де виникає і розвивається конкуренція.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наведений аналіз стану трактування поняття "конкуренція" показує, що на сучасному етапі постає питання щодо необхідності подолання спрощеного вузькоекономічного підходу до розуміння конкуренції як наукового поняття. У зв'язку із цим конкуренція розглядається нами як комплексна категорія, що відображає відносини між суб'єктами господарювання, які виникають на ринку і проявляються в боротьбі за кращі результати діяльності, завдяки чому формуються різні моделі ринку та задовольняються потреби як окремих споживачів, так і суспільства в цілому. Конкурентним відносинам в аграрному секторі економіки України притаманні ряд особливостей, серед яких такі: прояв їх в умовах невідповідності попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію, необхідність постійного державного втручання та дієвого регулювання, різноманітність ринкових структур, наявність міжгалузевої конкуренції в сільському господарстві, переважно ціновий характер конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, що зумовлюється порівняно низькою собівартістю її виробництва.

Список використаної літератури.

1. Азоєв Г.Л. Конкуренція: аналіз, стратегія і практика / Г.Л. Азоєв. – М.: Центр економіки і маркетингу, 1996. – 208 с. 2. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 29-35. 3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с. 4. Базилевич В. Конкуренція як економічна категорія та конкурентні відносини / В. Базилевич, О. Колчигін // Вісник КДТЕУ. – 1999. – № 1. – С. 36-46. 5. Большая советская энциклопедия. [В 30-ти т.] Т.13 конда-кун. / Гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 3-е. – М.: “Сов. Энциклопедия”, 1973. – 608 с. 6. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: “Большая Российская энциклопедия”; СПб: “Норинт”, 1998. – 1456 с. 7. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття, персоналії. Укладачі: В.С. Іфтемічук В.А. Григорьев, М.І. Маниліч, Г.Д. Шутак. За наук. ред. Г.І. Башнянина, В.С. Іфтемічука. – К.: “Магнолія плюс”, 2004. – 688 с. 8. Економічна теорія: політекономія: Підручник / [В.Д. Базилевич, В.М. Полов, К.С. Базилевич, Н.І. Гражевська]; За ред.: В.Д. Базилевич. – 6-те вид., переробл. і допов. – К.: Знання-Прес, 2007. – 719 с. 9. Євчук Л.А. Теоретичні аспекти розвитку конкурентоспроможності підприємств в агропромисловому виробництві / Л.А. Євчук // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 120-125. 10. Жиентаев С. Формирование конкурентной среды на рынке сельскохозяйственного сырья / С. Жиентаев // Вестн. моск. ун-та. Сер. 6. Экономика. – 2000. – № 2. – С. 68-79. 11. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання регіонального АПК / За ред. І.І. Червена, Л.А. Євчук. – Миколаїв: МДАУ, 2005. – 440 с. 12. Збарський В.К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В.К. Збарський, М.А. Місевич; за ред. професора В.К. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с. 13. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша, О. Лука // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 79-86. 14. Книш М.И. Конкурентные стратегии: Учебное пособие / М.И. Книш. – СПб.: Тип. “Любавич”, 2000. – 284 с. 15. Конкурентоспроможність: країна, регіон, підприємство / Рада конкурентоспроможності України; За ред. Полунєєва Ю.В. – К.: ЛАТ&К, 2006. – 176 с. 16. Маршал А. Принципы экономической науки: [В 3-х т.: Пер. с англ. / Вступ. ст. Дж.М. Кейнса]. – М.: Прогресс, Фирма “Универс”, 1993. – Т.1. – 414 с. 17. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1997. – 944 с. 18. Основи економічних знань: Навч. посіб. / А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк., 2002. – 543 с. 19. Осовська Г.В. Менеджмент організацій: Навчальний посібник / Г.В. Осовська, О.А. Осовський. – К.: Кондор, 2005. – 860 с. 20. Осовська І.Г., Юркевич О.О., Завадський Й.С. Економічний словник. – К.: Кондор, 2007. – 358 с. 21. Палкін Ю.І. Особливості конкуренції в аграрному секторі / Ю.І. Палкін, Н.П. Замовна // Вісник аграрної науки. – 1995. – № 2 (502). – С. 7-14. 22. Портер М. Конкуренція: Пер. с англ. / Майкл Портер. – М.: Издательский дом “Вильямс”, 2005. – 608 с. 23. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 12. – С. 64-70. 24. Реверчук С.К. Основи теорії економічної конкуренції: навч. посіб. / С.К. Реверчук, Т.В. Сива, Л.С. Реверчук. – К.: Знання, 2007. – 271 с. 25. Сіваченко І.Ю. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організації): Навчальний посібник / І.Ю. Сіваченко. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 186 с. 26. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: (Кн.І-ІІІ) / Рос. акад. наук, Ин-т экономики; [Пер. с англ., введ. ст., коммент. Е.М. Майбурда]; Отв. ред. Л.И. Абалкин. – М.: Наука, 1993. – 570 с. 27. Хайек Ф.А. Конкуренция как процедура открытия // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – № 12. – С. 15-24. 28. Хейне П. Экономический образ мышления: [Пер. с англ.] / Акад. пед. и социал. наук, Моск. психолого-социал. ин-т. – М.: Catallaxy, 1997. – 701 с. 29. Шморган Л.Г. Основні принципи та механізми захисту сільськогосподарських товаровиробників від монополонії / Л.Г. Шморган // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 129-134. 30. Шпикуляк О.Г. Формування конкурентоспроможності в аграрній економіці / О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобойнік, О.В. Овсянников // Агроінком. – 2007. – № 9-10. – С. 4-8. 31. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія: Пер. с англ. / [Общ. ред., предисл. В.С. Антонова]. – М.: Экономика, 1995. – 540 с. 32. Эрхард Л. Благосостояние для всех / Л. Эрхард. – М.: Начала Пресс, 1991. – 261 с. 33. Юданов А.Ю. Конкуренція: теорія і практика. Учебно-практическое пособие. – 3-е изд., испр. и доп. / А.Ю. Юданов. – М.: Издательство ГНОМ и Д, 2001. – 304 с.

ГУТОВА Ірина Володимирівна – викладач кафедри економіки підприємства, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Наукові інтереси:

– економіка агропромислового виробництва та управління ним